ISSN: 1015-2091
E-ISSN: 2602-2648

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERGİSİ

# TÜDED

JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

Cilt / Volume: 62, Sayı / Issue: 2, 2022

## Tematik Sayı

"Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneği"

## Themed Issue

"Süleyman Çelebi and Mawlid Tradition"

**Kurucu / *Founder*:**
Ahmet Caferoğlu

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**

***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

**Dizinler / Indexing and Abstracting**

TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin

MLA International Bibliography

Index Islamicus*

SOBİAD

DOAJ

ERIH PLUS

EBSCO Central & Eastern European Academic Source

Emerging Sources Citation Index (ESCI)

*Index Islamicus sadece İngilizce makaleleri taramaktadır. / Index Islamicus indexes only articles in English.

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

**Sahibi / *Owner***
**Prof. Dr. Hayati DEVELİ**
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
*Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey*

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / *Responsible Manager***
**Dr. Öğr. Üyesi Berker KESKİN**
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey

**Yazışma Adresi / *Correspondence Address***
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığı,
Ordu Cad. No: 6, 34459 Laleli / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 455 57 00/15851
E-mail: tuded@istanbul.edu.tr
https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded
https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/tuded/home

**Yayıncı / *Publisher***
İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

**Baskı / *Printed by***
İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul, Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 51632

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
*Authors bear responsibility for the content of their published articles.*

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
*The publication languages of the journal are Turkish and English.*

Haziran ve Aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
*This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.*

**Yayın Türü / *Publication Type*:** Yaygın Süreli / *Periodical*

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**

***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

## DERGİ YAZI KURULU BOARD / EDITORIAL MANAGEMENT

### Baş Editör / Editor-in-Chief

**Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *ali.coruk@istanbul.edu.tr*

### Baş Editör Yardımcıları / Co-Editors-in-Chief

**Dr. Öğr. Üyesi Esra BİLGE SAVCI** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *esra.bilgesavci@istanbul.edu.tr*

**Arş. Gör. Dr. Ömer ARSLAN** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *omer.arslan@istanbul.edu.tr*

### Alan Editörleri / Section Editors

**Prof. Dr. Mustafa BALCI** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *mustafabalci@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *emeksiz@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Mücahit KAÇAR** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *mucahit.kacar@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Fikret TURAN** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *fikret.turan@istanbul.edu.tr*

### Konuk Editörler / Guest Editors

**Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL** – İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü İstanbul, Türkiye – *m.koksal@iku.edu.tr*

**Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ** – Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü, Bursa, Türkiye – bkemikli@uludag.edu.tr

### Dil Editörleri / Language Editors

**Elizabeth Mary EARL** – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – *elizabeth.earl@istanbul.edu.tr*

**Alan James NEWSON** – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – *alan.newson@istanbul.edu.tr*

### Editoryal Asistanlar / Editorial Assistants

**Arş. Gör. Ahmet AKSU** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *ahmet.aksu@istanbul.edu.tr*

**Arş. Gör. Recep Selman DOĞRU** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *selmandogru@istanbul.edu.tr*

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

## YAYIN KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

**Dr. Uwe BLAESING** – Leiden Üniversitesi, Leiden, Hollanda – *u.blaesing@hum.leidenuniv.nl*

**Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *ali.coruk@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU** – Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye – *yilmazd@sakarya.edu.tr*

**Prof. Dr. Hayati DEVELİ** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye – *develi@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Peter B. GOLDEN** – New Jersey Üniversitesi, Jersey City, ABD – *pgolden@rutgers.edu*

**Prof. Dr. Halim KARA** – Boğaziçi Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *halim@boun.edu.tr*

**Prof. Dr. Jens Peter LAUT** – Georg-August Üniversitesi, Göttingen, Almanya – *jlaut@gwdg.de*

**Prof. Dr. Mariya LEONTİK** – Goce Delchev Üniversitesi, İştip, Makedonya – *marija.leontik@ugd.edu.mk*

**Dr. Yong-Song Lİ** – Seoul National Üniversitesi, Seul, Güney Kore – *yongsongli1964@empas.com*

**Dr. Sugahara MUTSUMİ** – Tokyo Yabancı Araştırmalar Üniversitesi, Tokyo, Japonya – *mutsumisug@hotmail.com*

**Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, İstanbul, Türkiye – *mehmetolmez@istanbul.edu.tr*

**Dr. Pavel Olegoviç RIKİN** – Saint Petersburg Devlet Üniversitesi, Petersburg, Rusya – *pavryk@yandex.ru*

**Dr. Öğr. Üyesi Özcan TABAKLAR** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *tabaklar@istanbul.edu.tr*

**Dr. Kydyr TORALİ** – El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan – *qydyr.torali@gmail.com*

**Doç. Dr. Dursun Ali TÖKEL** – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *datokel@fsm.edu.tr*

**Prof. Dr. Hatice TÖREN** – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *htoren@istanbul.edu.tr*

**Prof. Dr. Alexander VOVIN** – Doğu Asya Dil Araştırmaları Merkezi, Paris, Fransa – *sashavovin@gmail.com*

**Prof. Dr. Hanifi VURAL** – Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *hvural@fsm.edu.tr*

**Prof. Dr. Sadık YAZAR** – İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye – *sadik.yazar@medeniyet.edu.tr*

**Prof. Dr. Peter ZIEME** – Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Berlin, Almanya – *zieme@bbaw.de*

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
*Journal of Turkish Language and Literature*

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

# Tematik Sayı

**"Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneği"**

# Themed Issue

**"Süleyman Çelebi and Mawlid Tradition"**

unesco

600th anniversary of the death of Süleyman Çelebi, philosopher and poet (1351-1422) Celebrated in association with UNESCO

unesco

600e anniversaire de la mort de Süleyman Çelebi, philosophe et poète (1351-1422), célébré en association avec l'UNESCO

unesco

Süleyman Çelebi'nin Vefatının 600. Yıl Dönümü (1351-1422) UNESCO İş Birliğiyle Anılması

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
*Journal of Turkish Language and Literature*

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

# TAKDİM

## Süleyman Çelebi'nin Vefatının 600. yılı Münasebetiyle "Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneği" Dosyası Üzerine

Kıymetli okuyucular,

2022 yılı UNESCO ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından vefatının 600. yılı münasebetiyle "Süleyman Çelebi Yılı" ilan edildi. Süleyman Çelebi'yi 600 senedir kesintisiz gündemde tutan şey kuşkusuz ki, ölümsüz eseri *Vesîletü'n-necât*'ıdır. Süleyman Çelebi ve özellikle eserine değin kayda değer bir literatürün varlığından söz edebiliriz. Fakat; Ziya Paşa'ya göre "aşk" ile "söz"ü buluşturan, Ali Emîrî Efendi'nin deyişiyle *"aşk-ı cân-sûz-ı Muhammedî'nin şairine bir mükâfât-ı mahsûsu"* olduğu bu tür büyük eserler, üzerlerine söylenecek sözleri de zenginleştirirler. Çünkü bu büyük eserler, her bakıldığında ve her bakana yeni suretlerde görünen mana hazineleri gibidir. Altı asırdır çok geniş bir coğrafyada okunagelen bu metin, zamanla benzerlerini de üretmiş, böylece edebiyat tarihimizde uzun soluklu, güçlü ve zengin bir "mevlid edebiyatı" zuhur etmiştir. Hâl böyle olunca, sözünü ettiğimiz üretim, Süleyman Çelebi'nin eserinin yanı sıra bu vadide kaleme alınmış diğer mevlidlerle ilgili de pek çok bilimsel araştırmanın yapılmasına da vesile olmuştur.

İşte bu itibarla TÜDED'in elinizdeki sayısının teması da "Süleyman Çelebi ve Mevlid" oldu. Mevlid özel sayısının, dikkat çekici ve özgün makaleleriyle mevlid literatürüne kayda değer ilaveler yapacağını düşünüyoruz. Bu sayıda Songül KARACA *Vesîletü'n-necât* ile Lâmiî Çelebi'nin *Mevlidü'r-Resûl*'ünü karşılaştırdı. Bekir BELENKUYU, Süleyman Çelebi şiirinin bariz bir özelliği olan "cinasçılığını" ayrıntılı örneklerle tanıttı. Lütfullah ÇELİKTEN ve Süleyman DOĞAN'ın Süleyman Çelebi ve eseri ile mevlid geleneğine dair üniversite öğrencilerinin ne derece bilgi sahibi olduklarını araştıran çalışmalarını da bu sayının sayfaları arasında bulacaksınız. Abdullah UĞUR ve Ensar KARAGÖZ ise birlikte hazırladıkları "Her Şey Değişirken: Şeyh Mehmed Raşid Efendi ve 'Sırf Türkçe' Mevlidi" başlıklı makaleleriyle sadece mevlid edebiyatımıza bilinmeyen bir eser daha katmadılar, Türkî-i Basît'in adeta Cumhuriyet Dönemi'ne uzanan bir örneğini de bize gösterdiler. Nursel UYANIKER de "Mevlid-i Fatıma'da Elma Yiyerek Hamile Kalma Motifi" başlıklı çalışmasında mevlid edebiyatımızın Hz. Muhammed dışındaki kimseler için yazılan örneklerinden biri olan *Hz. Fâtıma Mevlidi*'ndeki bir motifi değerlendirdi. Seydi KİRAZ'ın kaleme aldığı İndî'nin *Hac Davetiyesi*'ndeki *Mevlid* tesirini ele alan makale ile Demet SUSTAM'ın Necip Fazıl'ın *Esselâm* adlı eserinin mevlid kabul edilip edilmeyeceğini tartıştığı çalışması da *Vesîletü'n-necât*'ın tesrleri

olarak değerlendirebileceğimiz iki yazı olarak bu sayıda yer alıyor. Mevlid özel sayısındaki mevlid temalı son yazı da Fatih EKİCİ'nin yazdığı bir kitap tanıtım yazısıdır.

TÜDED'in 2022 Süleyman Çelebi Yılı'nda yayımlanan Mevlid temalı Aralık 2022 sayısında konuk editör olmak bize onur verdi. Bu sayıya değerli çalışmalarıyla katılan yazarlara ve makalelere hakemlik yapan değerli hocalarımıza katkıları dolayısıyla teşekkür ederiz.

**Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL**
**Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ**
"Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneği" Özel Dosya Editörleri

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

# İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

## DOSYA DIŞI MAKALELER / *OTHER ARTICLES*

### Araştırma Makaleleri / *Research Articles*

Tuva Türkçesinde At Donları
*Equine Coat Names in the Tuvan Language*
**Salih Mehmet Arçın** ..... **265**

Sıra Dışı Üç Rüya Tabirnâmesi
*Three Extraordinary Dream Interpretations*
**Savaşkan Cem Bahadır** ..... **293**

Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Halide Edip Adıvar ve George Bernard Shaw'un Eserlerinde Kadın Karakterlerin Görünümleri
*Representations of Female Characters in the Works of Halide Edip Adıvar and George Bernard Shaw: A Comparative Literature Study*
**Yasemin Bayraktar, Sevim İnal, Oya Tunaboylu** ..... **307**

Eski Uygurcada Budizm'e Ait Bir Ritüel: *Bakçan Olur-*
*A Ritual of Buddhism in Old Uyghur: Bakçan Olur-*
**Burak Can Deveci** ..... **325**

Making a Museum of the Past: Reading *A Mind at Peace* and *The Museum of Innocence* Through the Concepts of Museum and City
*Geçmişin Müzesini Yapmak: Huzur ve Masumiyet Müzesi'ni Müze ve Şehir Kavramları Etrafında Birlikte Okumak*
**İmren Gece Özbey** ..... **353**

Jungian Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Cemal Süreya Şiirinde Kendini Gerçekleştirme Biçimleri
*Forms of Self-realization in the Cemal Süreya Poetry ın the Context of Jungian Literature Criticism*
**Ali Karahan, Tuğrul Bakır** ..... **371**

An 18th-Century Prose Story: *Câlibü's-Sürûr ve Dâfiʿu'l-Gumûm*
*18. Yüzyılda Yazılmış Bir Mensur Hikâye: Câlibü's-Sürûr ve Dâfiʿu'l-Gumûm*
**Yasemin Karakuş** ..... **407**

Görürce ve Tutarca Kelimeleri Üzerine
*Some Notes on Words Görürce and Tutarca*
**Gamzegül Kılıç** ..... **423**

Eski Uygurca, Partça ve Orta Farsça Bir Yazmanın Rekonstrüksiyon Çalışması
*A Reconstruction Study of an Old Uyghur, Parthian, and Middle Persian Manuscript*
**Betül Özbay** ..... **435**

Similarities and Dissimilarities in Euphemisms in Turkish and Russian
*Türkçe ve Rusçada Benzer ve Ayrılan Yönleriyle Örtmeceler*
**Hanife Saraç, Eda Havva Tan Metreş** ..... **455**

Peri Masalı, Eşitsizlikler ve "Eşit Masallar"
*Fairy Tales, Inequalities, and "Eşit Masallar"*
**Ürün Şen Sönmez** ..... **489**

Şairin Kadrajından *Zant*: Yitik Bir Kelimenin Peşinde
*The Word Zant from the Poet's Perspective: In Pursuit of an Obsolete Word*
**Süreyya Pekşen** ..... **529**

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
***Journal of Turkish Language and Literature***

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022

## İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

İstiğrak, Saṃsāra ve Tövbe: Türlü Meselelere İlişkin Eski Uygurca Metin Parçaları
*Meditation, Saṃsāra, and Confession: Fragments of Old Uyghur Text on Various Issues*
**Uğur Uzunkaya** ..... **555**

**Kitâbiyât / *Book Review***

Yabancı Türkologların Gözünden Türk Edebiyatı: Necatigil'in Mektuplaşmaları
*Turkish Literature from the Perspective of Foreign Turcologists: Correspondences of Necatigil*
**Barış Berhem Acar** ..... **577**

**DOSYA: SÜLEYMAN ÇELEBİ VE MEVLİD GELENEĞİ / SÜLEYMAN ÇELEBİ AND MAWLID TRADITION**

**Araştırma Makaleleri / *Research Articles***

*Vesîletü'n-Necât*'ta Cinaslı Kullanımlar
*Pun Usage in Wasīlat al-Najāt*
**Bekir Belenkuyu** ..... **583**

Millî ve Kültürel Bir Değer Olarak Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât ve Mevlit Geleneği: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
*Suleyman Celebı, Vesıletu'n-Necât and The Mawlid Tradıtıon as a National and Cultural Value: a Case Study on Turkish University Students*
**Süleyman Doğan, Lütfullah Çelikten** ..... **605**

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât'ı* ile Lâmiî Çelebi'nin *Mevlidü'r-Resûl*'ünün Mukayesesi
*A Comparison of Suleyman Celebi's Vesiletu'n-Necat and Lamıı's Celebi's Mevlidu'r-Resul*
**Songül Karaca** ..... **621**

Vesîletü'n-Necât'ın Mevlid Dışındaki Eserlere Etkisi: İndî'nin Hac Davetiyesi Örneği
*The Effect of Wasilat al-Najat on Other Non-Mawlid Works: The Case of Hac Davetiyesi by Indî*
**Seydi Kiraz** ..... **639**

Necip Fazıl'ın *Esselâm*'ı Çağdaş Bir Mevlit Örneği Olarak Okunabilir mi?
*Can Necip Fazıl Kısakürek's Esselam be Read as a Contemporary Example of a Mawlid?*
**Demet Sustam** ..... **657**

Her Şey Değişirken: Şeyh Mehmed Raşid Efendi ve "Sırf Türkçe" Mevlidi
*While Everything Was Changing: Sheik Mehmed Rashid Efendi and His Purely Turkish Mawlid*
**Abdullah Uğur, Ensar Karagöz** ..... **683**

Mevlid-i Fâtıma'da Elma Yiyerek Hamile Kalma Motifi
*The Motif of Conceiving by Eating an Apple in "Mawlid-i Fatima"*
**Nursel Uyanıker** ..... **709**

**Kitâbiyât / *Book Review***

Mevlid Geleneğinin Toplumsal Kimlik Oluşumundaki Etkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Türkiye ve Dağıstan Örneği
*A Comparative Approach on the Effect of Mawlid Tradition on Social Identity Formation: The Case of Turkey and Dagestan*
**Fatih Ekici** ..... **729**

**Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**
*Journal of Turkish Language and Literature*

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 2, 2022, 583-604
DOI: 10.26650/TUDED2022-1176986
Araştırma Makalesi / *Research Article*

# *Vesîletü'n-Necât*'ta Cinaslı Kullanımlar

## *Pun Usage in Wasīlat al-Najāt*

Bekir Belenkuyu[1]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID: S.K. 0000-0003-4941-3909

**Sorumlu yazar/Corresponding author:**
Bekir Belenkuyu,
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye
**E-mail:** bekirbelenkuyu@anadolu.edu.tr

**Başvuru/Submitted:** 18.09.2022
**Revizyon Talebi/Revision Requested:** 22.11.2022
**Son Revizyon/Last Revision Received:** 28.11.2022
**Kabul/Accepted:** 23.12.2022

**Atıf/Citation:**
Belenkuyu, B. (2022). Vesîletü'n-Necât'ta cinaslı kullanımlar. *TUDED, 62*(2), 583–604. https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1176986

**ÖZET**

Türk kültür ve yaşayışındaki önemli metinlerden biri olan *Vesîletü'n-necât* yazıldığı tarihten itibaren geniş bir etki sahasına sahip olmuştur. Hz. Muhammed'in hayatından önemli kesitleri ele alan muhtevasının kıymetli oluşuyla birlikte üslup bakımından da dikkati çeker. *Vesîletü'n-necât*'ın üslubunu ele alan pek çok kaynak bu eserin üslubundaki en belirgin unsurlardan birinin cinaslar olduğunu belirtir. Esas olarak yazılış ve söylenişleri aynı olduğu halde anlamları farklı kelimelerle kurulan cinaslar Türk halk edebiyatında ve klasik Osmanlı şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. Söz sanatlarından biri olarak ele alınan cinas Arap harfleri göz önünde bulundurularak değerlendirilir. Dört benzerlik yönünün nazara alındığı cinas, harflerin tam uyumu veya ihtilafına göre tasnif edilir. Bu yazıda öncelikle cinas hakkında genel bir çerçeve çizilmiş ve her bir cinasın yerini tam olarak tespit edebilmek için bir cinas şeması çıkarılmıştır. Bundan sonra kaynaklardaki tasnif çerçevesinde *Vesîletü'n-necât*'ın cinaslı kullanımları ele alınmıştır. Her bir cinas türü kısaca izah edilmiş ve metne olan katkısına değinilmiştir. *Vesîletü'n-necât*'taki örnekler de ilgili başlık altında, içinde geçtiği beyitlerle birlikte yazılmıştır. Ayrıca tespit edilen cinaslı kullanımların edebî açıdan değerine de değinilmiştir. Bu sayede *Vesîletü'n-necât*'taki cinaslı kullanımların kaynakların belirttiği gibi nitelikli olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.
**Anahtar Kelimeler:** *Vesîletü'n-necât,* Mevlid, Süleyman Çelebi, Cinas, Ahenk

**ABSTRACT**

Süleyman Çelebi's *Wasîlat al-Najât* is an important text in Turkish culture and life and has had a wide range of influence since the time it was written. The work draws attention in terms of style as well as the value of its content, which deals with important sections from the life of Hz. Muhammed. Many sources dealing with the style of *Wasîlat al-Najât* have stated one of the most distinctive elements regarding the style of this work to be the use of puns. Although the spelling and pronunciation are the same, the phrases were formed with various words frequently used in Turkish folk literature and classical Ottoman poetry. Puns are considered one of the rhetoric arts and are evaluated by considering the Arabic letters. Puns that take into account the four aspects of similarity are classified according to the exact harmony or conflict of the letters. This article will firstly draw a general framework regarding puns, with one being noted in order to determine the exact location of each type of pun. Afterward, the study will discuss the use of puns in *Wasîlat al-Najât* within the framework of their classifications in the sources. Each type of pun is briefly explained and its contribution to the text is mentioned. The examples in *Wasîlat al-Najât* are also written under their relevant headings, together with the couplets in which they are mentioned. In addition, the study will also mention the literary value of the identified pun usages, in this way attempting to reveal whether the puns used in *Wasîlat al-Najât* have the qualifications as indicated by the sources.
**Keywords:** *Wasîlat al-Najât,* Mawlid, Süleyman Çelebi, Pun, Harmony

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

## EXTENDED ABSTRACT

This study firstly discusses the subject of puns. Although different approaches exist regarding the classification of puns, this study has determined the classical classification to be more appropriate. The study attempts to reveal the characteristics of puns, their limits, and old and new approaches to making puns. The study has also prepared a chart showing the types of puns in order to better see the position types of puns have in the classical approach. After pro-viding general information, the study will examine the puns expressed in Süleyman Çelebi's *Wasîlat al-Najât*.

Most of the sources that address the stylistic features of *Wasîlat al-Najât* have drawn attention to its usage of puns. Puns are said to have been used since ancient Turkish poetry, and *Wasîlat al-Najât* is one important example of Turkish poetry possessing this feature. This study has been prepared based on the question of whether the puns used in *Wasîlat al-Najât* are focused and what type of puns they qualify as. This question is an important starting point, as the sources that have addressed the puns in *Wasîlat al-Najât* were content only giving a few examples of puns. When scanning the studies that have been published regarding *Wasîlat al-Najât* as a text or that have examined this work, the subject of puns is seen to have been always handled superficially. Recent master's theses and articles are also far from having adequately explained this issue. Therefore, this study has examined the full text of *Wasîlat al-Najât* from beginning to end and classified all the examples of puns in the couplets after iden-tifying them.

While processing the collected data, explaining the different types of puns became necessary. Therefore, after a general introduction to puns, the study will provide brief information about each type of pun based on what is found in the sources. The study will address the semantic contribution of these types of puns to the text, as well as the value of harmony. Then, the study will then provide copies of exemplary couplets in relation to the types of puns used in *Wasîlat al-Najât*. In order not to unnecessarily increase the length of the article, only the most qualified examples will be displayed, with the location of couplets for the remaining examples of type being shown in the footnotes.

Accordingly, a total of 288 puns were identified in *Wasîlat al-Najât*. Among the types of puns mentioned in accordance with the classical classification, no examples of *darbî* [striking] puns were found. 230 incomplete puns and 58 completed puns have been identified. Among the incomplete puns, 12 examples of *mükerrer* [reiterated] puns, four examples of *muharref* [corrupted] puns, and six examples of *hattî* [old era] puns were found. Among the *nâkıs* [incomplete] puns, 44 examples of *mutarraf* [partial] puns, 12 examples of *müşevveş* [disorganized] puns, and 19 examples of *müzeyyel* [add-on] puns have been identified. The most common type of pun in *Wasîlat al-Najât* is the *mütekarib* [recurring] pun with 31 examples of the muzâri [similar] pun as a subtype, as well as 102 examples of *lâhık* [linked] puns. The incomplete puns are seen to not directly shape the meaning but to contribute to greater harmony. The 58 examples of nâkıs [incomplete] puns in the text are also seen to

affect the meaning. The study also found 16 examples of *mürekkeb* [mixed] puns, another type of *nâkıs* [incomplete] pun, which can be further broken down in terms of subsubtypes into four examples of *müteşâbih* [allegorical] puns, seven examples of *mefrûk* [separated] puns, and five examples of *merfû* [elevated] puns. In accordance with grammatical classifications, 10 examples of *mümâsil* [exemplified] puns and 32 examples of *müstevfâ* [perfect] puns have been identified. The types of puns mentioned in previous sources regarding *Wasîlat al-Najât* must have been complete puns because the precise puns are immediately noticeable in the text. Still, the examples complete puns also make a great contribution to the meanings of the couplets. Upon having revealed all the puns expressed within *Wasîlat al-Najât*, the study concludes this text to be rich and qualified in terms of puns.

Comparing the use of puns in *Wasîlat al-Najât* with other mawlid texts in Turkish literature would also be appropriate for revealing the influence *Wasîlat al-Najât* has had due to its important place in Turkish culture and life. In this way, future studies can reveal the area of influence area Süleyman Çelebi's work has had using more concrete data.

## GİRİŞ

Mevlid türünün akla ilk gelen örneği olan *Vesîletü'n-Necât* Türk edebiyatındaki aynı muhtevalı eserlerin, tesiri en uzun süreni ve etki sahası en geniş olanıdır. Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) bu eseri, pek çok açıdan diğer bütün mevlidlerden ayrı ve özel bir konuma sahiptir (Köksal, 2011, s. 34). Yazıldığı tarih olan 1409'dan itibaren günümüze kadar hâlâ canlı bir şekilde etkisini sürdüren *Vesîletü'n-necât* Türk kültür ve yaşayışının da en önemli metinlerinden biridir. Hz. Peygamber'in (a.s.m.) hayatını ele alan muhtevasının kıymetli oluşuyla birlikte sehl-i mümteni derecesindeki ifadeleriyle de etkili olan *Vesîletü'n-necât* akılda kalıcı ve etkileyici bir ahenge sahiptir. Mevlidin bu özelliği onun kendine has bir ezgiyle birlikte, hemen her türlü vesileyle kültür ve hayatın içinde bulunmasını sağlamıştır.

Muhtevası ve dış yapısıyla, içinde doğduğu Türk milletine mal olmuş bu eser, her türlü mübalağa ve yapmacıklıktan uzak, sade, saf ve samimi bir dille kaleme alınmıştır (Timurtaş, 1990, s. I). *Vesîletü'n-Necât*'ın dil ve üslubuna bakıldığında mesnevi kurgusu, bölümlerin tanzimi, beyitlerin yoğun ve sade anlatımı, ifadelerin halk diline yakınlığı, aruzun kullanımı, ses-mana uyumu gibi hususlarda kendine has bir çizginin yakalandığı görülür. Bu yapıların pek çoğu mevlid metnine muhatap olanlar tarafından kolaylıkla fark edilebilir ve müstakil örnek olmanın ötesinde *Vesîletü'n-Necât*'ın tamamına yayılan bir üslup özelliği olarak takip edilebilir. İşte mevlidin, yazıldığı dönemin edebî çerçevesini aşan şahsî ve sanatlı üslûbunun önemli parçalarından biri de cinaslı söyleyişler olmuştur (Pekolcay, 2004, s. 486).

Cinasın *Vesîletü'n-necât*'ta sıklıkla karşılaşılan bir söz sanatı olduğu, bunun Türk şiirinin eskiden beri kullanılan bir özelliğine örneklik teşkil ettiği, kullanılan cinasların *Vesîletü'n-necât*'a değer kattığı gibi kanaatler farklı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir (Timurtaş, 1990, s. XII; Pekolcay, 2004, s. 486; Eroğlu, 2007, s. 230). Sadece belirgin cinas örnekleri üzerinden yapılan bu değerlendirmeler mevlid metninde özellikle takip edildiği anlaşılan cinas kullanımına sadece genel bir çerçeve çizmektedir. Bu yüzden belirgin örneklerin ötesinde klasik tasnifteki detaylara göre *Vesîletü'n-Necât*'taki cinasların yeniden tespiti bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur.

Yapılan inceleme neticesinde *Vesîletü'n-Necât*'taki cinasların tamamı tespit edilmiş ve ardından bunların tasnifi yapılmıştır. Buna göre bazı cinas türlerinin diğerlerinden daha yoğun bir şekilde yer aldığı görülmüştür. Mevlid metnindeki cinasların türlerine göre niceliği ve bunların şiir diline göre niteliği hakkında daha doğru tespitler yapabilmek için cinas sanatı hakkında bir çerçeve çizmek yerinde olacağından dolayı belagatle ilgili eserlerdeki bilgiler gözden geçirilmiş ve klasik tasnife göre cinasları en kapsamlı şekilde ele alan bir yaklaşım ortaya konulmuştur.

Cinas konusunun klasik tasnifteki alt başlıklarını daha iyi konumlandırabilmek amacıyla öncelikle bir tablo oluşturulmuştur (bkz. **Tablo: 1**). Tablonun yer aldığı başlıkta cinasların genel çerçevesi çizildikten sonra *Vesîletü'n-Necât*'ın her bir cinaslı kullanımı, ilgili başlık altında değerlendirilmiştir. Mevlid metninde türlerine göre incelenen cinasların edebî açıdan değerli

olup olmadığı hakkında da görüşler ileri sürülmüştür. Bu sayede Süleyman Çelebi'nin cinaslı kullanımları hakkında somut veriler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmanın odak noktası olan, Süleyman Çelebi'nin mevlidindeki cinaslı ifadeleri ortaya koymadan önce cinasla ilgili aşağıda çizilecek genel çerçeve konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

## 1. Cinas

Klasik şiirde ve halk şiirinde sıklıkla karşılaşılan, özellikle mizahî konularda okuyucunun ilgisini çeken cinas (Kılıç, 1993: 14) farklı anlamlara sahip iki lafzın benzer telaffuzda oluşuyla ortaya çıkan ve sözü güzelleştiren lafzî sanatlardan biri olarak kabul edilir (Ahmed Cevdet, 1323, s. 157). Cinaslar bilhassa kafiye ve redif olarak karşımıza çıkar. Cinas için *tecnis* terimi de kullanılmıştır. *Tecnis*in halk şiirinde daha özel bir anlamda, cinaslı şiirler için bir tür ismi olarak kullanımına da rastlanır (Özarslan, 2018).

Cinas, doğrudan ses ve sözle ilgili benzerliğinden dolayı umumiyetle ilk bakışta fark edilen bir ahenkle kendini gösterir. Bununla birlikte bazı cinaslı söyleyişler anlam katmanlarıyla birlikte manzum ve mensur eserlerde daha sanatlı bir yapıda karşımıza çıkar. Cinaslı söyleyişin kıymeti, farklı anlamları çağrıştıran çok katmanlı ifadeleri beraberinde getirdiği oranda artmaktadır. Klasik Osmanlı şiirinde cinasın lafza ve anlama bakan sanatlı pek çok örneğine rastlamak mümkündür (Macit, 2016, s. 23). Bu bakımdan temelde seslerin benzerliğine dayanan cinası gerçek sanat seviyesine çıkaran husus aynı zamanda benzer seslerin/kelimelerin taşıdığı anlamlardır. Dolayısıyla cinas sadece lafza değil aynı zamanda anlama da bakan bir sanat olarak değerlendirilmelidir.

Lafızlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklara göre cinas, çeşitli başlıklar altında ele alınır. Benzer telaffuza sahip kelime ve hecelerin tekrarıyla oluşan ahenk sayesinde muhatabında dinleme arzusu uyandıracağı düşünülen cinasta (Kaya, 2019, s. 107) temel olarak dört benzerlik yönü üzerinde durulur: Harflerin (1) Cinsi, (2) Sayısı, (3) Hey'eti, harekesi ve (4) Sıralanışı. Öncelikle cinastaki bu temel unsurların Arap harfleri dikkate alınarak ortaya koyulduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Bu dört başlıktaki benzerlik ve farklılığa göre cinas çeşitleri isimlendirilir (Öztoprak, 1999, s. 151). *Vücûh-i erbaa* denilen dört unsurun ittifak ettiği durumda *tam cinas* meydana gelirken bu unsurlardan birinin farklılaşmasıyla *gayr-ı tam/tam olmayan cinas* meydana gelir (Kılıç, 1993, s. 13). Her iki cinas çeşidinin de farklı alt başlıkları bulunur. Geleneksel yaklaşımın kabul ettiği bütün cinas çeşitlerinin yeri oluşturduğumuz aşağıdaki şemada daha belirgin şekilde görülebilecektir.

**Tablo 1. Cinas Çeşitleri Şeması**

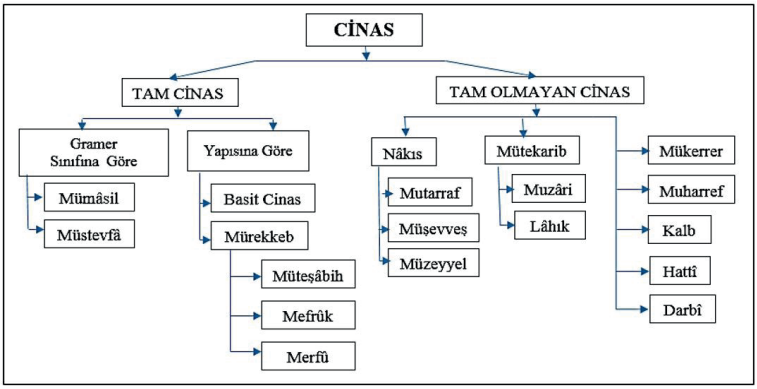


Klasik Arap belagatine dayanan yukarıdaki sınıflandırmada yer alan *kalb cinas*ı cinasla ilgili fakat müstakil bir sanat olarak ele alan kaynakların (Dilçin, 2009, s. 481) yanında *iştikak, şibhü'l-iştikak, reddü'l-acüz ale's-sadr, iham, müşakale, akis* gibi sanatları cinas çeşidi sayan veya cinastan doğduğunu iddia edenler de bulunmaktadır (Öztoprak, 1999, s. 154). Bunlardan başka özellikle Batı kaynaklı retorik yaklaşımın etkisiyle kendini gösteren sınıflandırmada *manevî cinas*tan söz edilir. Bu tür cinas için iki ayrı lafızdan bahsedilmez. Tek lafız üzerinden kelimenin farklı anlamları göz önünde bulundurularak bir cinas ortaya koyulduğu iddia edilir. Bu yüzden *tevriye* ve *istihdam* gibi sanatlarla karışan yönlerinden dolayı *manevi cinas* tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkar (Bilgegil, 1989, s. 320-326). Yine de tek lafız üzerinden böyle bir cinas türünü kabul edip inceleyen çalışmalar da yapılmıştır (Mum, 2010).

Klasik edebiyata dair bazı kavramların yıpranıp yeniden sorgulandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında cinas da nasibini almıştır. Cinasın anlamı yoğunlaştırmayan ve sadece lafza dayanan en temel basit niteliği bu söz sanatının ciddi bir tartışmanın odağında bulunmasına sebep olmuştur. Bu sanatın hüner göstermeye yönelik sadece ahenkli bir tekrara dayanan yönü, cinasa karşı takınılan eski ve yeni tavrın mihenk taşlarından birini teşkil eder. Tanzimat öncesindeki klasik yaklaşım, tam cinasta aranan dört benzerlik yönünden biri bozulduğu zaman bile bir cinas türünün oluştuğunu ifade eder. Klasik belagat kitaplarında da sanat değerine değinmeden türlü alt başlıklarla cinasın ele alındığı görülür. Tanzimat sonrasında ise eski ve yeni şiir anlayışının mühim bir tartışma ve çatışma alanı olan cinas (Eliaçık, 2013, s. 85) hakkında farklı fikirler ortaya koyulmuştur. Bu tartışmalar sadece cinasın mahiyetiyle değil tasnifiyle ilgili de ciddi eleştirileri içermektedir. Cinaslı sözler arasındaki benzerliğin ne kadar çok olursa o kadar kıymetli olacağı, "*yalvaracak-varacak*" gibi kelimeler arasında tecnis kabul edildiği takdirde birçok kafiyenin cinas olması gerekeceği Recâizâde Mahmud Ekrem tarafından ifade edilmiştir (Eliaçık, 2013, s. 80). Cinasla ilgili henüz sonuca ulaşmamış tartışmalar zaman zaman cinasla ilgili yeni tasniflerin yapılmasına kapı aralamıştır[1]. Bu durum böyle tartışmalı

1 *Garib-nâme* metni üzerinde cinasların daha çok kelime türlerine, sesteşlik ve çok anlamlılığına göre yapılmış yeni bir tasnifi için Vugar Sultanzade'nin çalışmasına (2021) bakılabilir.

bir konu hakkında çok çeşitli metinlerden yola çıkarak kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu yazıya konu olan *Vesîletü'n-necât*'ta tespit edilen cinasların sınıflandırılmasında ise Osmanlı şiiriyle ilgili geleneğin tasnifine dayanarak oluşturulan günümüzde yazılmış şiir bilgisi kitaplarındaki klasik tasnif kabul edilecektir.

## 2. Vesîletü'n-necât'taki Cinaslı İfadeler

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât*'ında[2] cinaslı ifadeler ilk bakışta dikkati çeken unsurlardandır. Mevlid metninde 288 adet cinaslı ifade tespit edilmiştir. 732 beyitlik bir mesnevide bu sayıda cinasın bulunması, cinas kullanımının yoğunluğunu göstermesi bakımından dikkate değer bir veridir. Bunların hepsinin aynı edebî kıymette olduğunu iddia etmek doğru olmasa da anlamın kuvvetinin cinasla birlikte sağlandığı örneklerin de az olmadığı ifade edilmelidir. Aşağıda *Vesîletü'n-necât*'taki cinaslar, dâhil olduğu cinas türü hakkında verilen kısa bilgiden sonra izah edilerek sıralanacaktır. Tespit edilen bütün örnekleri sıralamak makale boyutlarını aşacağı için en belirgin örnekler üzerinden konuyu izah etme yoluna gidilmiştir.

*Vesîletü'n-necât*'ın cinas bakımından oldukça çeşitli örnekleri ihtiva ettiği görülmektedir. Yukarıda verilen, cinas çeşitlerinin gösterildiği şemadaki *darbî cinas* dışındaki bütün cinas türlerine *Vesîletü'n-necât*'ta en az birkaç örnek bulabilmek mümkündür.

*Vesîletü'n-necât*'ta tespit edilen cinaslı kelime ve ifadelerin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

**Tablo 2. *Vesîletü'n-necât*'taki Cinas Türlerinin Sayısı**

| Cinas Türleri | Tam Cinas | | | | | Tam Olmayan Cinas | | | | | | | | | Toplam Sayı |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Gramer Sınıfına Göre | | Yapısına Göre | | | | | | | | | | | | |
| | (Aynı zamanda Basit) | | Mürekkeb | | | Nakıs | | | Mütekârib | | Mükerrer | Muharref | Hattî | Darbî | |
| | Mümâsil | Müstevfâ | Müteşâbih | Mefrûk | Merfû | Mutarraf | Müşevveş | Müzeyyel | Muzâri' | Lâhık | | | | | |
| Ara Toplam | 58 | | | | | 230 | | | | | | | | | |
| | 10 | 32 | 4 | 7 | 5 | 44 | 12 | 19 | 31 | 102 | 12 | 4 | 6 | - | 288 |

2 *Vesîletü'n-necât*'ın Latin harfleriyle pek çok neşri yapılsa da bunların birçoğunda keyfî tasarrufların yer aldığı görülür. İlmî ölçülere dikkat edilerek Ahmet Ateş (1954), Neclâ Pekolcay (2005), Faruk Kadri Timurtaş (1990), Mehmet Akkuş (2016) gibi araştırmacıların yaptığı ve bazılarının birden farklı baskısı olan neşirler de bulunmaktadır. Bunlardan Faruk Kadri Timurtaş'ın neşri (1990) telaffuzda takip edilen yöntemin cinaslı söyleyişleri daha iyi yansıtması bakımından yaptığımız bu çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmada belirtilen beyit numaraları Timurtaş neşrindeki (1990) 1-85. sayfalar arasında yer alan "*Vesîletü'n-Necât (Eski ve asıl metin)*" başlıklı bölümde karşımıza çıkan metnin beyitlerine işaret etmektedir.

Tam cinasların anlama kuvvet veren ve anlamın farklı şekillerde anlaşılmasına vesile olan yönünden dolayı daha edebî olduğu, tam olmayan cinaslarınsa anlamdan ziyade ahenge katkı sağladığı görülür. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında tam cinaslardan başlayarak tespit edilen bütün örnekler ilgili başlık altında sıralanacaktır. Örnek olarak verilen cinaslı kullanımların Arap harfleriyle olan yazımının esas tutulduğu ve bazı durumlarda telaffuza dayalı örneklerle karşılaşılacağı unutulmamalıdır. Bu yazıyı gereksiz yere uzatmamak için örneklerden sadece en belirgin vasıflara sahip olanları tam olarak yazılacak, geri kalan cinaslı kullanımların beyit numaraları dipnotta verilecektir.

## 2.1. Tam Cinas

Eğer iki kelime arasında harflerin cinsi, sayısı, hey'eti (harekesi, okunuşu) ve sıralanışı bakımından bir uyum varsa buna tam cinas adı verilir. Bu cinas türü kelimelerin gramer sınıfına ve tek veya birden fazla kelimeden oluşmasına göre alt başlıklara ayrılır (Ersoy, 2013, s. 207). Bu türdeki cinaslı kelimeler sesteş olabileceği gibi kelimelerin birinde veya her ikisinde yapım ve/veya çekim ekleriyle de uyum sağlanabilir. Asıl cinas denilebilecek ve söz sanatlarından sayılabilecek olan cinas türü tam cinaslardır (Tâhir-ül Mevlevî, 1994, s. 32). *Vesîletü'n-necât*'taki sanat bakımından en nitelikli cinasların tam cinaslar olduğunu söylemek mümkündür. Bu tür cinaslar sayesinde Süleyman Çelebi ahenkli bir söyleyiş yakaladığı gibi anlamı da kuvvetlendirmiştir. *Vesîletü'n-necât*'taki tam cinas örneklerini alt başlıkları altında göstermek daha detaylı bir izaha fırsat tanıyacaktır.

### 2.1.1. Gramer Sınıfına Göre

Tam cinası oluşturan örneklerin isim veya fiil durumunda olmaları cinas türünün tespitinde önemlidir. Gramer sınıfına göre değerlendirilen tam cinas örneklerinin yapı bakımından genellikle tek kelimeden yani basit cinaslar olduğu görülmektedir.

#### 2.1.1.1. Mümâsil Cinas

Cinası meydana getiren kelimelerin her ikisi de isim veya her ikisi de fiil olduğu durumda karşımıza çıkan cinas türüdür (Kılıç, 1993: 13). *Vesîletü'n-necât*'taki mümâsil cinas örneklerinde hem isim hem de fiil türünden kelimeler karşımıza çıkar. Zaman zaman Eski Anadolu Türkçesindeki ses hadiselerinin tam mümâsil cinasları oluşturmada önemli bir yere sahip olduğu görülür. Aşağıdaki örnekler fiil türünden kelimelerin oluşturduğu mümâsil cinaslardır:

'Işk ile gel imdi Allah **eydelüm**[3] (ايدەلم)
Derd ile göz yaşı'la âh **idelüm** 7[4]

3 Bu yazı boyunca cinasları daha iyi görebilmek için beyitlerdeki cinaslı kelimeler bizim tarafımızdan koyu yazılmıştır. Beyit örneklerinde umumiyetle noktalama ve imlâ hususunda neşredenin (Timurtaş, 1990) tasarruflarına bağlı kalınsa da anlamın karışabileceği bazı örneklerde çeviriyazı işaretleri tarafımızca koyulmuştur. Örnek beyitlerin ilk mısraının sonunda parantez içinde verilen kelimenin bizim tarafımızdan konulan Arap harfli yazımı da cinaslı kullanımların daha iyi görünmesini sağlayacaktır.

4 *Vesîletü'n-necât*'ın Timurtaş neşrindeki (1990) beyit numaraları yazı boyunca bu şekilde beyitlerin sonunda

Her kim ana **irdi irdi** Tanrı ya (ایردی)
Tanrı dîdârını gördi bî-riyâ 96

Bir nefes nefs arzusına **uymadı** (اویمادی)
Gaflet uykusına talup **uy'madı** 423

Verilen son örnekte, uy- fiiliyle uyu- fiilinin Türkçenin zengin ek yapısı ve esnek ses hadiselerine fırsat tanıyan niteliği sayesinde nasıl cinaslı bir ikiliye dönüştüğü görülür. Aşağıdaki örneklerse isim türünden kelimelerle oluşan mümâsil cinaslardır. İlk örnekteki Farsça terkip yapısı ve üçüncü örnekteki ism-i mensub eki bu cinası oluşturmada ayrıca dikkati çekmektedir:

İşidün dahi acâib **kudreti** ((قدرت(ی)
**Kudret-i** Hak'dan tutun hem ibreti 207

Toldı küffârun içi vü **taşı** gam (طاشی)
Urdı her biri bana **taşı** hem 262

Hulkı anun cümle Kur'ân **hulkı'dı** (خلقیدی)
Ana ol hulkun kamusı **hılkî'di** 410

Odlara yaksun odun için **taşın** (طاش)
**Taş**lara döğsün anun'çün **taş** başın 507[5]

**2.1.1.2. Müstevfâ Cinas**

Cinası meydana getiren kelimelerden biri isim biri fiil olduğu zaman karşımıza çıkan cinas türüdür (Kılıç, 1993: 13). *Vesîletü'n-necât*'ta müstevfâ cinasın mümâsil cinastan daha çok olduğu görülür. Metnin hemen başında üçüncü teklik şahıs zamirinin yönelme çekimi olan "aña"(ona) ile añ- fiilinin 3. teklik şahıs istek kipinde çekimi olan "aña" cinaslı olarak kullanılır:

Allah adın her kim ol evvel **aña** (آکا)
Her işi âsân ide Allâh **aña** 2

Aynı "aña/aña" şeklindeki cinaslı kullanım metin boyunca 4 farklı beyitte[6] daha kullanılmıştır.

Müstevfâ cinasların büyük çoğunluğunu teşkil eden kelimeler ise zamir veya sıfat olarak kullanılabilen "ol" ile "ol-" fiilidir. *Vesîletü'n-necât*'ta bu ikili kullanımla kurulmuş ahenkli ve anlamca zengin pek çok örneğe rastlamak mümkündür:

Bunlar olmasa yine **ol ol** idi (اول)
Her neye kim "**ol**" didi **ol ol**ıdı 63

verilecektir. Ayrıca cinaslı kelime veya kelimeler daha açık görülmesi için koyu yazıyla verilecektir.

5 Tespit edilen diğer tam mümâsil cinas örnekleri şu numaralı beyitlerde yer almaktadır: 427, 682, 710.

6 "aña/aña" şeklindeki müstevfâ cinasların kullanıldığı diğer beyit numaraları şunlardır: 37, 483, 731, 732.

| | | |
|---|---|---|
| Bunca varlığa sebeb hem **ol** imiş | | (اول) |
| Âlem **ol olduğı** için **ol**ımış | 111 | |
| Her ki âkıldür sözümi anlar **ol** | | (اول) |
| Âkıl **ol** dahi sözümi anlar **ol** | 133 | |
| Didi **ol** tağa ki iy tağ sâkin **ol** | | (اول) |
| Sâkin **ol**dı tutdı anun emrin **ol** | 323[7] | |

Yukarıda belirtilen kelimelerin dışında anlama büyük katkı sağlayan, muhatabın üzerinde ilk bakışta bile etki bırakan müstevfâ cinas örnekleri bulunur. Aşağıdaki beyitlerde kelimelerin sadece yalın hallerinin değil yapım veya çekim ekleriyle çeşitlenmiş şekillerinin de cinaslı söyleyişi ortaya koymada ne kadar etkili olduğu görülecektir:

| | | |
|---|---|---|
| **Der**lese güller olurdı her **der**i | | (در) |
| Hoş **der**erlerdi **der**inden gülleri | 317 | |
| Söyledi avcında **taşa** geldi **taş** | | (طاش) |
| **Taş** degülsen 'ışka gel sen dahı **taş** | 329 | |
| Aybın ayruğun ko sen aybunı **gör** | | (كور) |
| Cennet olmak diler isen sana **gûr** | 451 | |
| Nâzenîn ömri kamu virdüm **yile** | | (ييله) |
| Nefsüm arzûlarına **yile yile** | 459 | |
| Tanrı emrini getürdi **yirine** | | (ييرينه) |
| Her kim anı tutmaz ise **yirine** | 501 | |
| İşbudur hâli cihânun **bilüñüz** | | (بيلكز) |
| Ger sizün var ise akl u **bilüñüz** | 671[8] | |

### 2.1.2. Yapısına Göre

Cinaslı kelimeler gramer sınıfına göre tasnif edildiği gibi kelimelerin tek veya birden fazla oluşuna göre de ele alınır.

#### 2.1.2.1. Basit Cinas

Dört benzeme yönü de birbiriyle ortak olan tam cinaslı kelimelerin eğer her ikisi de tek

7 "ol/ol-" kelimeleriyle kurulan diğer müstevfâ cinas örnekleri şu numaralı beyitlerde yer almaktadır: 27, 66, 182, 178, 195, 258, 260, 261, 267, 318, 320, 337, 523, 525.

8 Bunların dışında müstevfâ cinas örneklerinin yer aldığı diğer beyit numaraları şunlardır: 436, 677, 693.

bir kelimeden meydana gelirse buna basit cinas denir (Kılıç, 1993, s. 13). Aslında yukarıda sıralanan mümâsil ve müstevfâ cinas örnekleri aynı zamanda basit cinasa da örnektir. Bu yüzden basit cinas örneği ihtiva eden beyit numaraları mümâsil ve müstevfâ cinas başlıkları altındakinden farklı değildir. *Vesîletü'n-necât*'tan basit cinasa şu örneği vermek yeterli olacaktır:

Eyle âh eyleyelüm kim ger **taşa** (طیشه)
İrse odı kaynaya ol taş **taşa** 693

**2.1.2.2. Mürekkeb Cinas**

Cinaslı kelimelerden biri veya her ikisi birden çok kelimeden oluşursa buna mürekkeb cinas adı verilir. *Vesîletü'n-necât*'ta mürekkeb cinasın da pek çok örneğine rastlanır. Bu örneklerde Türkçenin yanında Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin çeşitliliğinden yararlanılmıştır. Mürekkeb cinas üç farklı başlık altında ele alınır:

**2.1.2.2.1. Müteşâbih Cinas**

Yazılışları aynı olduğu halde cinaslı kelimelerden biri veya her ikisi birden çok kelimeden meydana gelen cinas türüdür (Kılıç, 1993: 13). *Vesîletü'n-necât*'ta müteşâbih cinas örnekleri diğer mürekkeb cinas çeşitlerine göre nispeten daha azdır. Müteşâbih cinasa örnek beyitler şunlardır:

Ger nazar kılsalar **eksük sözine** (اکسك سوزینه)
Uğramayalar bir **eksüksüzine** 44

Kimse hakkında dime hiç **ayb söz** (عیب سوز)
Çün degülsin sen dahı hiç **aybsuz** 453

Ol kim ana vâcib idi **işledi** (اشله دی)
Ümmet isen ol didüğin **işle di** 502

Ol zamandan berü ol od **yanadur** (یا نەدر)
Şimdi canlarda pes ol od **yâ nedür** 636

**2.1.2.2.2. Mefrûk Cinas**

Cinaslı kelimelerin imlalarındaki farklılıkla meydana gelen cinas türüne mefrûk cinas denir (Kılıç, 1993: 13). Mefrûk cinastaki farklılık yalnızca imladan kaynaklandığı için tam cinas başlığı altında değerlendirilir. İmladaki farklılık da genellikle yapım ve çekim eklerinde kendini gösterir. *Vesîletü'n-necât*'ta "ol/ol-" kelimesiyle kurulan ve uyumu sağlamak için kafiyenin zorlandığı aşağıdaki beyitlerde karşımıza çıkan cinas türü mefrûk cinastır:

Bunlar olmasa yine ol **ol idi** (اولیدی/ اول ایدی)
Her neye kim "ol" didi ol **olıdı** 63

Bunca varlığa sebeb hem **ol imiş** (اولیمش / اول ایمش)
Âlem ol olduğı için **olımış** 111

Aşağıdaki örnekte mefrûk cinas medli hece yardımıyla meydana gelmiştir:

Pes bu varlıkdan aceb **maksûd ne** (مقصودینه / مقصود نه)
Işk ile dinle iriş **maksûdına** 64

Türkçe kelime gruplarıyla kurulan mefrûk cinas örnekleri şunlardır:

Bir dir isen girü on **işidesin** (ایشیدەسن / ایش ایدەسن)
Dimesen Hakk'a yarar **iş idesin** 455

Hem yazuklaruma **sağış** yok-durur (صاغش / صاغ ایش)
Cümle işlerümde **sağ iş** yok-durur 465

Aşağıdaki örneklerdeyse daha çok Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe ifadelerle benzerliğinden yararlanılmıştır:

Kılmagıl hiç kimse aybına **nazar** (نظر / نەزار)
Sana ayruk kişi aybından **ne zar** 450

Her nefesde iledüm ben bir **günâh** (گناه / گون آه)
Bir günâh içün dimedim bir **gün âh** 464

**2.1.2.2.3. Merfû Cinas**

Birbiriyle dört benzerlik yönünden uyumlu olan ifadelerden birinin tamamı diğer uyumlu iki kelimenin bir parçası olarak kullanılmışsa buna merfû cinas adı verilir (Bilgegil, 1989, s. 314). Bu cinas çeşidinin tam olmayan cinaslardan mutarraf ve mükerrer cinaslarla olan farkları kaynaklarda açıkça belirtilmez. Bu yüzden adı geçen cinas türleriyle karıştırılması mümkündür. *Vesîletü'n-necât*'taki "Muhammed anesi" kelime grubuyla "dânesi" kelimesi arasındaki benzerlik merfû cinasa verilecek başarılı bir örnektir:

Âmine Hatun Muhammme**d anesi** (...د آنەسی / دانەسی)
K'ol sadefden oldı ol dür **dânesi** 142

Bunun dışında Türkçenin farklı yapılarıyla kurulmuş aşağıdaki merfû cinas örneklerinde "yol" kelimesinin kullanımı dikkati çekmektedir. Diğer kelimenin sonundaki "ی" harfi merfû cinası tamamlayan sesi verir. Ancak bu örneklerdeki ahengi merfû cinastan çok diğer seslerin sağladığı görülür:

Ölmeyüp İsa göğe bulduğı **yol** (یول / ...ی اول)
Ümmetinden olmağ içün id**i ol** 79

Göklere hem nice seyrân kıldı **ol** (ی اول / یول...)
Hak Teâlâ hazretine buldı **yol** 347

Gayr- Hak kalbine bulmaz idi **yol** (یول / ...ی اول)
Şöyle kim Hak ışkı'la tolmışdı **ol** 418

Mustafâ kavlini tut hoş toğrı **ol** (ی اول / یول...)
Toğrılukdur Hakk'a varan toğrı **yol** 456

## 2.2. Tam Olmayan Cinas

Tam cinastaki dört benzerlik yönünden birinin eksik olduğu durumda karşımıza çıkan cinas türüdür. Buna cinas-ı gayr-ı tam da denir (Kılıç, 1993, s. 13). Bütün yönleriyle birbirine uyumlu kelimeler olmadığı için bu tür cinasların daha çok ahenge katkı sağladığı görülür. Müellifin üzerinde bizzat uğraştığı anlaşılan, anlamı doğrudan şekillendiren tam cinasların yanında *Vesîletü'n-necât*'taki tam olmayan cinaslar da daha çok ahengi güçlendirmektedir. Bu yüzden anlamın nispeten ikinci planda olduğu tam olmayan cinaslar mevlid metninde çok daha fazladır. Bu cinas türleri de kaynaklarda belirtilen alt başlıklar altında ele alınacaktır.

### 2.2.1. Nâkıs Cinas

Cinaslı kelimelerdeki farklılığın harf sayısından kaynaklandığı türe nâkıs cinas adı verilir (Kılıç, 1993: 13). Nâkıs cinas fazladan harflerin bulunduğu yere göre farklı farklı isimlendirilir.

#### 2.2.1.1. Mutarraf Cinas

İki cinaslı kelimeden birinin başında fazladan harf veya harflerin bulunduğu durumda karşımıza çıkan cinas türüne mutarraf cinas denir (Bilgegil, 1989, s. 315). Aslında bu durum doğrudan kafiye ile ilgili bir durumdur. Mutarraf cinas *Vesîletü'n-necât*'ta en sık karşılaşılan ikinci sıradaki cinas türüdür. Bu tür cinasların da anlamdan ziyade ahengi güçlendirdiği görülür. Cinası anlam ve ses bakımından cazip kılan özelliklerin tamamını barındırmadığı için çok kıymetli olduğunu iddia etmek güçtür. *Vesîletü'n-necât*'taki bazı mutarraf cinas örneklerini aşağıdaki beyitlerde görmek mümkündür:

Her ne dürlü kim sa**'âdet** var-durur (سعادت / آدت)
Yahşi huy u görklü **âdet** var-durur 71

Kim ki dinlerse bu sözi ış**kı-la** (عشقیله / قیله)
Lâcerem Tanrı ana rahmet **kıla** 154

Didi gördüm ol habîbün **anesi** (آنەسی / پروانەسی)
Bir aceb nur kim güneş perv**ânesi** 189

Vardığınca ol maraz oldı **katı** (قتی / طاقتی)
Tâat içün kalmadı hiç tâ**katı** 525

Görmediler anda çün Peygam**ber'i** (پیغمبری / بری)
Canlarından her biri oldı **berî** 537[9]

**2.2.1.2. Müşevveş Cinas**

Telhis[10] ve ona bağlı kitaplarda özel bir adla belirtilmeyen bu cinas türünde cinaslı kelimelerden birinin ortasında fazladan bir harf bulunur (Bilgegil, 1989: 416). Bu cinas türünün de anlamı doğrudan şekillendirdiğini iddia etmek güçtür. *Vesîletü'n-necât*'ta müşevveş cinas türüne de örnek olacak pek çok beyit yer almaktadır. Bazı müşevveş cinas örnekleri aşağıdaki beyitlerde görülebilir. Örneklerde Arap harfli yazımın esas alınması gerektiği ve bazı seslerde Türkçe telaffuzun tercih edildiği unutulmamalıdır.

Tutun imdi can kulağın bu **söze** (سوزه / سزه)
Tâ beyân idem bu sözi hoş **size** 118

Bu Süleyman nice **medh** itsün anı (مدح / مداح)
Çünki **meddâh**ıdur anun ol Ganî 181

Uruldı **cân**da nevbet-i şer'-i Muhammedî (جان / جانان / جنان)
Toldı **cenân cinân**ına ezhâr-ı Mustafâ 279

Mu'cizâtın dinlenüz şevk ile **hoş** (خوش / خروش)
Tâ ki akl u cân kıla cûş u **hurûş** 293

Barmağından çeşmeler akıtdı **hem** (هم / حشم)
İçdi andan cümle-i hayl ü **haşem** 325

Bu nesâyih kim direm kılun **kabûl** (قبول/ قول)
Olasız Hazret'de tâ makbûl **kul** 680[11]

**2.2.1.3. Müzeyyel Cinas**

Cinaslı lafızlardan birinin sonunda fazladan bir harf bulunduğu zaman meydana gelen cinas türüne müzeyyel cinas denir (Bilgegil, 1989, s. 315). Müzeyyel cinaslardaki harf fazlalığının

9 Bu örnekler dışındaki mutarraf cinas örneklerinin yer aldığı beyit numaraları şunlardır: 7, 82, 178, 256, 264, 265, 274, 292, 324, 334, 343, 344, 353, 356, 376, 405, 432, 469, 484, 496, 506, 512, 513, 532, 535, 538, 595, 609, 612, 613, 637, 656, 662, 667, 675, 681, 683, 694, 717.

10 Tam adı *Telhîsü'l-miftâh* olan *Telhîs*, Sekkâkî'nin *Miftâḥu'l-ʿulûm*'unun belagata dair üçüncü bölümünün Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) tarafından yapılan muhtasarıdır (Benli, 2020: 20). Eser, Türk edebiyatındaki belagat çalışmalarında önemli bir referans kaynağı olmuştur.

11 Müşevveş cinasa örnek kelimeleri ihtiva eden diğer beyit numaraları şunlardır: 457, 466, 599, 629, 672, 723.

umumiyetle Türkçe çekim ekleriyle, Arapça müenneslik ekiyle ve benzer yapılarla sağlandığı görülür. Bununla birlikte birbirinden tamamen farklı kelimelerle de müzeyyel cinaslar meydana gelebilir. *Vesîletü'n-necât*'taki müzeyyel cinasların Türkçe çekim ekleriyle kurulduğu görülür. Aşağıdaki beyitlerde müzeyyel cinas örnekleri görülmektedir:

| | | |
|---|---|---|
| **Haşre** dek ger dinilürse bu kelâm | | (حشره / حشر) |
| Nice **haşr** ola bu olmaya temâm | 33[12] | |
| Her kişi kim **ola ol** eksüksüz er | | (اول / اوله) |
| Kılmaz **ol** hiç kimse aybına nazar | 47 | |
| Didi ol **tağa** ki iy **tağ** sâkin ol | | (طاغه / طاغ) |
| Sâkin oldı tutdı anun emrin ol | 323 | |
| Söyledi avcında **taşa** geldi **taş** | | (طاشه / طاش) |
| **Taş** değülsen ışka gel sen dahi **taş** | 329[13] | |

### 2.2.2. Mütekârib Cinas

Cinaslı kelimelerdeki farklılığın harf ayrılığından kaynaklandığı nâkıs cinas türüne mütekârib cinas denir (Bilgegil, 1989, s. 316). Harf ayrılığı cinaslı kelimelerin başında, ortasında veya sonunda olabilir. Farklı olan harflerin mahreçlerinin yakınlığına veya uzaklığına göre iki başlık altında ele alınır:

#### 2.2.2.1. Muzâri' Cinas

Cinaslı kelimelerdeki farklı olan harflerin mahreçlerinin birbirine yakın olmasıyla meydana gelen türe muzâri' cinas denir. Daha çok Arapça kelimeler üzerinde görülür. Aslında bu tarz kelimelerin Türkçede aynı telaffuzla seslendirildiğini eklememiz gerekir. Türkçe kelimelerdeki mahreç farklılıkları ise kalınlık incelikle veya sesli harf farklılıklarıyla kendini göstermektedir. *Vesîletü'n-necât*'ta bu cinas türüne pek çok örnek bulmak mümkündür. Mevlid metnindeki muzâri' cinasların anlamı doğrudan şekillendirmediği gibi ahengi çok fazla etkilediği de söylenemez. *Vesîletü'n-necât*'ta yer alan bazı muzâri' cinas örnekleri aşağıdaki beyitlerde görülecektir:

| | | |
|---|---|---|
| Ol vasiyyet kim direm her kim **tuta** | | (طوته / توته) |
| Misk gibi kokusı canlarda **tüte** | 36 | |
| Ger Muhammed gelmeseydi **âleme** | | (آلمه / آدمه) |
| Tâc- izzet inmez idi **Âdem'e** | 76 | |

12 Bu beyit *Vesîletü'n-necât*'ta bölüm sonlarında aynı şekilde şu numaralı beyitler olarak da karşımıza çıkar: 102, 140, 183, 249, 337, 398, 487, 669.

13 Yukarıda belirtilenlerden başka diğer müzeyyel cinas örneklerinin yer aldığı beyit numaraları şunlardır: 66, 99, 158, 182, 449, 623, 693.

Anun içün oldı bu varlık **kamu** (قامو / طامو)
Ay u yıldız yir ü gök uçmak **tamu** 90

Bu gelen kna devr ider **felek** (فلك / ملك)
Yüzine mütâkdur ins ü **melek** 204

Toldı küffârun içi vü taşı **gam** (غم / هم)
Urdı her biri başına taşı **hem** 262

Ümmet oldur kim anun yolın **vara** (واره / ويره)
Hak yolına cümle-i varın **vire** 436

Anda gördüğince ol hiç akl u **fehm** (فهم / وهم)
İrmedi irmeyiserdür cümle **vehm** 391

Her amel kim kılmışam **mastûrdur** (مسطوردر / مستوردر)
İlle Hak lûtfı ile **mestûrdur** 475[14]

**2.2.2.2. Lâhık Cinas**

Cinası meydana getiren kelimelerdeki başta, ortada veya sonda görülen, benzer olmayan mahreçli harflerle kurulan cinas türüne lâhık cinas denir (Bilgegil, 1989, s. 317). Mahreçlerin farklılığı sebebiyle cinaslı kelimeler arasındaki ahenkli telaffuz daha da azalmaktadır. Özellikle kafiyelerde bu cinas türünün çok fazla yer aldığı görülür. *Vesîletü'n-necât*'ta en çok karşılaşılan cinas türü de lâhık cinastır. Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerle bu cinas türünde pek çok örnek bulabilmek mümkündür. Aslında cinastan ziyade kafiye kurmada işe yarayan lâhık cinas örneği kelimeler cinasa bakan yönüyle doğrudan anlamı şekillendiren bir özelliğe sahip değildir. *Vesîletü'n-necât*'taki bazı lâhık cinas örnekleri aşağıdaki beyitlerde yer almaktadır:

Dahi her kime ki ire bu **Kitâb** (كتاب / عتاب)
Kılmaya bize hatâsiyçün **itâb** 41

Şâiri gibi bunun eksüği **çok** (چوق / يوق)
Olmaya bir beyti kim eksüği **yok** 43

Çünki Hak evvelliğin bildün **'ayân** (عيان / بيان)
Dinle imdi kılayın sun'ın **beyân** 65

Mustafa'yı kendüye kıldı **habîb** (حبيب / طبيب)
Cümle derdlülere ol oldı **tabîb** 70

14 Muzâri' cinasa örnek kelimelerin görülebileceği diğer beyit numaraları şunlardır: 101, 119, 122, 163, 173, 176, 177, 235-236, 267, 270, 273, 289, 371, 427, 447, 454, 494, 585, 602, 616, 644, 655, 714.

Hak Teâlâ çünki kendi **diledi** (دیلەدی / بیلەدی)
Pâdişahlığın bu âlem **biledi** 104

Dahı ol nur nice nakl **itdüğüni** (ایتدکنی / کیتدکنی)
Kimlere gelüp kime **gitdüğüni** 116

Râviler virdi haberler hem **bize** (بزه / سزه)
Biz dahi yazduk u eydürüz **size** 148

Ol **habîb** ü ol **hasîb** ü ol **nesîb** (حبیب / حسیب / نسیب / طبیب / خطیب)
Ol münîb ü ol **tabîb** ü ol **hatîb** 177

Hem bular dahi ziyaret **kıldılar** (قیلدیلر / بیلدیلر)
Ol Resûl-i Hak bu-durur **bildiler** 259

Ana taparlar idi ol kavm-i **şûm** (شوم / موم)
Hîç olup ol od söyündi sanki **mûm** 267

Her birinün yitdüğince **takati** (طاقت / طاعت)
Haşr olınca uş bulardur **tâ'ati** 377

Tanrı'nun adını **zâkirdi** müdâm (ذاکردی / شاکردی)
Her ne Hak'dan gelse **şâkirdi** müdâm 428

Kalmış idi cümle öyle **çâresüz** (چارەسز / یارەسز)
Yoğ ıdı hiç bir yüreği **yâresüz** 660[15]

### 2.2.3. Mükerrer Cinas

Müzdevic cinas veya müredded cinas olarak da adlandırılan bu cinas türünde cinaslı kelimelerden biri diğerinin son hecesiyle dört hususta benzerlik gösterir (Öztoprak, 1999, s. 153). Cinaslı kelimelerin ikisi de mısra sonunda yer alır (Said Paşa, 1305, s. 376). Anlamı doğrudan şekillendirmeyen bu tür cinasın ahenk bakımından başarılı örneklerine *Vesîletü'n-necât*'ta rastlamak mümkündür. Ahengi güçlendiren aşağıdaki örnekler mükerrer cinasın mevlid metnindeki kullanımı hakkında bir fikir verecektir:

Âdem'e kıldı ferişteler **sücûd** (سجود / جود)
Hem ana çok kıldı ol lûtf ıssı **cûd** 120

15 *Vesîletü'n-necât*'taki diğer lâhık cinas örnekleri şu numaralı beyitlerde yer almaktadır: 46, 61, 67, 100, 109, 114, 123, 130, 134, 139, 149, 173, 176, 186, 187, 193, 201, 257, 263, 269, 288, 290, 295, 299, 306, 320, 331, 332, 340, 345, 358, 361, 362, 395, 401, 402, 408, 409, 420, 424, 429, 435, 444, 449, 452, 463, 470, 4711, 473, 481, 482, 486, 491, 500, 503, 507, 522, 525, 530, 531, 543, 557, 566, 572, 581, 583, 584, 587, 589, 601, 605, 611, 614, 630, 635, 665, 674, 678, 688, 690, 691, 692, 699, 702, 703, 705, 707, 719, 725.

Ulu devlet buldun iy dildâr **sen** (سن / حسن)
Toğısardur senden ol hulk **hasen** 202

Gerçi cümle nûr idi ol pak **zât** (ذات / معجزات)
İlle her uzvında vardı **mu'cizât** 294

Çünki açıldı maânî **pususı** (پوصوسی / صوسی)
Geldi irişdi bölük bölük **susı** 407

Muzhir-i Hak mazhar-ı **envâr** idi (انوار / وار)
Cümle Lûtf-ı Hak özinde **var** idi 413

Bahr-i ilm ü hilm ü kân-ı **cûd** idi (جود / موجود)
Her sa'adet anda hem **mevcûd** idi 414

Bize ger rahmet kıl u ger oda **yak** (یاق / آیاق)
Gitmeyiserüz kapundan bir **ayak** 708[16]

### 2.2.4. Muharref Cinas

Cinaslı kelimeler arasındaki farklılığın sadece hey'et denilen harekeden kaynaklandığı cinas türüne verilen isimdir. Harflere ait hey'et ihtilafı dışında aslında tam cinasa benzer (Bilgegil, 1989, s. 319). Arapça kelimelerle yapılan muharref cinaslarda esas olarak aynı kökler kullanılacağı için bunların anlama da katkı sağladığı görülmektedir. *Vesîletü'n-necât*'ta yer alan aşağıdaki beyitler muharref cinasın başarılı örneklerini ihtiva eder:

**Hulk** idi dâim işi bu **halk** ile (خلق / خلق)
**Halk**ı hod kul kılmış idi **hulk** ile 412
Bir **nefes nefs** arzusına uymadı (نفس / نفس)
Gaflet uykusına talup uy'madı 423
**Kibr** hem-reng-i gebirdir yazıda (کبر / کبر)
**Gebr** olup **kibr** ehli kaldı yazıda 445

Aşağıdaki beyitte yer alan zamir ve çekimli fiilin oluşturduğu muharref cinas oldukça başarılı bir örnek olarak dikkati çekmektedir:

Ger inayet irmeye senden **bize** (بزه / بزه)
Yir ü gök ehli kamu bizden **beze** 700

16 *Vesîletü'n-necât*'taki diğer mükerrer cinas örnekleri şu numaralı beyitlerde yer almaktadır: 143, 309, 322, 621, 687.

### 2.2.5. Kalb Cinas

Dört benzerlik yönünden sadece harflerin sıralanışında ihtilaf olan kelimelerle meydana gelmiş cinas türüdür. Harflerin sıralanışı tam tersi olabileceği gibi değişiklikte karışık bir sıralama da takip edilebilir (Saraç, 2011, s. 247). Kalb cinası, cinas başlığı altına almadan müstakil bir söz sanatı olarak kabul eden kaynaklar da bulunmaktadır. Kalb cinas doğrudan anlam üzerinde etkili olmasa da ahenge katkı sağlamaktadır. *Vesîletü'n-necât*'ta kalb cinasın tespit edebildiğimiz sadece 3 örneği bulunmaktadır.

| | | |
|---|---|---|
| Cümle-i aslâb u erhâmdan o nûr | | (جلوه / جولان) (ج-ل-و / ج-و-ل) |
| **Cilve** vü **cevlân** ile kıldı ubûr | 135 | |
| | | |
| Âmir ü nâhî **karîb** ü hem mücîb | | (قريب / رقيب) (ق-ر-ب / ر-ق-ب) |
| Hâfz u vâiz ekûr u hem **rakîb** | 175 | |
| | | |
| Hâşa lûtfından ki **mahrûm** eyleye | | (محروم / مرحوم) (ح-ر-م / ر-ح-م) |
| Afv ide cürmümi **merhûm** eyleye | 478 | |

### 2.2.6. Hattî Cinas

Cinas-ı tashîf veya cinas-ı musahhaf adı da verilen bu türde, cinaslı kelimeler arasındaki ayrılık Arap harflerine göre nokta farklılığından meydana gelir (Bilgegil, 1989, s. 319). Daha genel bir yaklaşımla bakılırsa muzâri‘ ve lâhık cinastan çok da farklı olmadığı görülür. Dolayısıyla bunların aynı zamanda birer mütekârib cinas olduğu söylenebilir. *Vesîletü'n-necât*'taki hattî cinas örneklerinin müellif tarafından bizzat nokta eksikliği/fazlalığı kaygısıyla meydana getirildiğini iddia etmek pek mümkün görünmemektedir. Mevlid metnindeki hattî cinas örnekleri daha çok "baş(باش)", "yaş(ياش)", "taş(طاش)" gibi Türkçe kelimelerle kurulmuştur. Bundan başka "göz(گوز)"/ "gör(گور)", "bak-(باق)"/ "yak-(ياق)" gibi kelimelerle de hattî cinas meydana gelmektedir. Buna verilecek iki beyit örneği meselenin anlaşılması için yeterli olacaktır:

| | | |
|---|---|---|
| Suların gözünden akup kanlu **yaş** | | (ياش / باش) |
| Bağrı pûlâdun delinüp ola **baş** | 508 | |
| Halkı gark kılmış idi göz **yaşları** | | (ياشلرى / طاشلرى) |
| Âh odı yakmışdı tağ u **taşları** | 632[17] | |

### 2.2.7. Darbî Cinas

Mühmeliye cinas da denilen bu türdeki cinaslar pekiştirmeli sıfatlarla veya ikileme niteliğindeki kelimelerle yapılır. Bu tür cinasların temelde olduğu bazı şiirler de bulunmaktadır. Darbî cinas pekiştirmeli sıfat olan "büs bütün", "kap kara", "tas tamam" gibi ifadelerle kurulabileceği gibi ikileme veya ikileme gibi kullanılan "eyler meyler", "desti mesti", "zâlim mâlim", "felek melek" gibi kelimelerle de meydana getirilebilir (Dilçin, 2009, s. 480). Darbî

17 *Vesîletü'n-necât*'taki diğer hattî cinas örneklerinin yer aldığı beyit numaraları şunlardır: 271, 298, 651, 659.

cinas yapılarının anlamı pekiştirmeye yaradığı ve ahenge katkı sağladığı açıkça görülür. Ancak diğer cinas türleriyle kıyaslandığı zaman özellikle pekiştirmeli sıfatlarla kurulan yapıların cinas sanatıyla ne kadar örtüştüğü konusu üzerinde yeniden düşünmek gerekir. *Vesîletü'n-necât*'ta bahsedilen darbî cinasa örnek tespit edilememiştir.

## SONUÇ

Seslerin, kelimelerin ve ifadelerin farklı yönlerden benzerliğiyle kurulan cinas Türk şiirinde tarihî dönemlerden itibaren kullanılmaktadır. Cinasın bu kadar yaygın oluşu, onun bir edebî sanat olarak ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Lafzî yani sözle ilgili sanatlardan biri olarak kabul edilen cinas söz sanatlarındaki en geniş başlığa sahiptir. Osmanlı şiirinin kaynaklarından olan Arap belagati çerçevesinde incelenen cinasın oldukça detaylı bir tasnife tabi tutulduğu görülür. Bu tasnifte kelimelerin ve ifadelerin Arap harflerine göre yazımının esas alınması gerektiği unutulmamalıdır.

Cinas konusunda ilk olarak vücûh-i erbaa denilen dört benzerlik yönü üzerinde durulur. Harflerin cinsi, sayısı, hey'eti (harekesi) ve sıralanışı bakımından birbiriyle uyumlu olan cinaslara *tam cinas*, bu dört yönden birisi eksik olduğu zaman buna da *tam olmayan cinas* adı verilir. Her iki cinas çeşidi de farklı yönler çerçevesinde çeşitli alt başlıklara sahiptir. Arap belagatine dayalı tasnifte kaynaklar büyük oranda birbiriyle örtüşür. Tanzimat sonrasında karşılaşılan Batı kaynaklı retorik yaklaşımla cinasa olumsuz bir tavrın hâkim olduğu görülür. Cinasın alt başlıklarındaki pek çok benzerlik cinas kabul edilmediği gibi cinasın kendisi de büyük oranda hüner gösterisinden ibaret sayılır. Diğer bazı sanatlarla karıştırılan, sınırları tam çizilememiş *manevî cinas*tan da bu dönemde bahsedilir. Fakat Osmanlı edebî metinlerinin incelenmesinde klasik tasnifin daha kullanışlı olduğu açıktır. Cinas olarak kabul edilen bazı benzerlikler her ne kadar edebî açıdan kıymetli olmasa da Türk şiir diline yaptığı katkı bakımından büyük bir öneme sahiptir. Cinasın ses temelli yeni bir tasnifinin yapılması ise günümüz Türkçe metinleri için bir zaruret olarak değerlendirilebilir.

Süleyman Çelebi'nin 1409 yılında telif ettiği *Vesîletü'n-necat* adlı mevlid metni muhtevası yanında söyleyiş bakımından da çok önemli bir eserdir. Türk kültür ve edebiyatında canlılığını koruyan bu eserin söyleyişindeki etkiyi kuvvetlendiren unsurlardan birinin cinaslar olduğu farklı kaynaklar tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte *Vesîletü'n-necât*'taki cinaslar bir bütün halinde ilk kez bu çalışmada ele alınmıştır.

732 beyitlik *Vesîletü'n-necât*'ta 288 adet cinas tespit edilmiştir. *Tam olmayan cinas*lar metin içinde büyük bir çoğunluğa sahiptir. En çok karşımıza çıkan cinas türü harf farklılığına dayanan *mütekârib cinas*lardan 102 adetle *lâhık cinas* olmuştur. Metinde *darbî cinas* örneğine ise rastlanmamıştır. Büyük çoğunluğu teşkil eden *tam olmayan cinas*lara bakıldığında bunların anlamdan ziyade ahenge katkı sağladığı görülür. 58 tane örneğine rastlanan *tam cinas*lar ise ahenkli bir söyleyişle birlikte anlamı da doğrudan şekillendirici bir özelliğe sahiptir. Kaynakların *Vesîletü'n-necât*'ın bir üslup özelliği olarak belirttiği cinaslar özellikle *tam cinas*lar olmalıdır. Çünkü bu cinas örnekleri, metni ilk okuyuşta kendisini belli etmekte ve anlamı zenginleştirerek

kuvvetlendirmektedir. *Vesîletü'n-necât*'taki cinaslı ifadelerin tamamı ortaya koyulduğunda bu metnin cinas bakımından zengin ve nitelikli olduğu sonucuna ulaşılır.

Ayrıca cinaslı kelimelerin büyük oranda mısra sonlarında yer aldığı görülür. Bu durum doğrudan kafiye ile ilgilidir. *Vesîletü'n-necât*'taki cinasların durumu mevlid metninin kafiye bakımından ne kadar güçlü olduğunu da göstermektedir.

*Vesîletü'n-necât*'taki cinas kullanımının tespit edildiği bu çalışma Süleyman Çelebi'ye ait eserin Türk mevlid edebiyatındaki tesir sahasını daha açık bir şekilde belirleyecek kıyas yönlerinden birini de ortaya koymaktadır. Diğer mevlid metinleriyle kıyaslamada cinas kullanımına da dikkat edilmesi somut verilerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız.
**Çıkar Çatışması:** Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
**Finansal Destek:** Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.
**Conflict of Interest:** The author has no conflict of interest to declare.
**Grant Support:** The author declared that this study has received no financial support.

## KAYNAKÇA/REFERENCES

Ahmed Cevdet (1323). *Belâgat-ı 'Osmâniyye*, İstanbul: Tefeyyüz Kitâbhânesi.

Akkuş, M. (2016). "Vesîletü'n-Necât", *mevlid külliyâtı - Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necât ve tercümeleri--I-*, Editör: Bilal Kemikli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 79-105.

Ateş, A. (1954). *Süleyman Çelebi Vesîletü'n-necât mevlid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Benli, M. S. (2020). Miftâhu'l-ulûm. *TDVDİA, XXX*, 20-21.

Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri (belâgât)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eliaçık, M. (2013). Bazı belagat kitaplarında tecnîs hakkında bir araştırma. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 75-86.

Eroğlu, S. (2007). Vesîletü'n-Necât'ta ahenk unsurları. *Süleyman Çelebi ve mevlid yazılışı, yayılışı ve etkileri* içinde (s. 219-234). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Ersoy, E. (2007). Fatih devrinde cinas ustası bir şair: Hafî. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (11), 195-216.

Kaya, H. (2019). Zati'nin gazellerinde cinas ustalığı. *Osmanlı edebî metinlerinin anlam dünyası sempozyumu (12-13 Mayıs 2017)* içinde (s. 105-127). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, H. ve K. Yetiş (1993). Cinas. *TDVDİA*, VIII, 12-14.

Köksal, M. F (2011). *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Macit, M. (2016). *Divan şiirinde âhenk unsurları*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Mum, C. (2010). Bir belâgat terimi olarak cinâs-ı manevî. *Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu* içinde (*s.* 435-444). *15 - 16 Mayıs 2009*, Adıyaman.

Özarslan, M. ve H. Aldemir (2018). Âşık tarzı şiir geleneğinde tecnis. *9. Milletlerarası Türk halk kültürü kongresi*. https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-asiktarzi/ [Erişim Tarihi: 20.07.2022]

Öztoprak, N. (1999). Halk ve divan şiirinde cinas sanatının karşılaştırılması üzerine bir deneme. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (1), 151-157.

Pekolcay, N. (2004). Mevlid. *TDVDİA*, XXIX, 485-486.

Pekolcay, N. (2005). *Mevlid Süleyman Çelebi*. İstanbul: Sufi Kitap.

Said Paşa (Diyarbekirli) (1305). *Mîzânü'l-Edeb*, İstanbul: Asır Kütüphanesi.

Saraç, M. A. Y. (2011). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*, İstanbul: Gökkubbe.

Sultanzade, Vugar (2021). Garib-nâme'de cinaslar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (71), 165-192.

Tâhir-ül Mevlevî (1994). *Edebiyat lügatı*. (K. E. Kürkçüoğlu, Haz.) İstanbul: Enderun Kitabevi

Timurtaş, F. K. (1990). *Mevlid (Vesîlet-ün-Necât) Süleyman Çelebi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.